

В. Ф. МАРЦИНКОВСЬКИЙ

СЕНС СТРАЖДАННЯ

СВІТЛО
НА СХОДІ

02.130

Друкується за виданням:

В. Ф. Марцинковский. Смысл страдания.

Свет на Востоке, 1989

Переклад на українську В. Новомирової

Редактор Л. Дорофеева

Коректор Т. Шастал

© 1993. Видавництво «Світло на Сході», Київ

СТРАЖДАЮТЬ УСІ ЛЮДИ

Кожен з нас може сказати про себе слова, якими починається третій розділ Плачу Єремії: „Я той муж, що зазнав горе!“

І тому тема, запропонована мною, сподіваюсь, буде близька кожному.

Ще Достоевський сказав, що „земля від кори до центру просякнута кров'ю та сльозами“, цим він підтвердив слова апостола: „Усе створіння стогне й мучиться досі“.

А за останні роки, коли по всій землі пройшли меч, вогонь, голод та сум'яття, страждання ще більше охопило людину. Йдучи вулицею, так рідко зустрінеш радісну посмішку або почуєш бадьору розмову. О, звичайно, буває й посмішка на людських обличчях, але як багато в ній гіркоти, глуму та ще й над собою самим! А скільки прихованого горя чаїться під цими спокійними на вигляд обличчями і за стінами цих ошатних будинків! Люди вважають за краще страждати мовчки. Іноді людина посмішкою маскується, аби не побачили її горя, тому що людина завжди намагається, якщо не бути, то здаватися щасливою. А співчуття, часто нещире або безпорадне, тільки дратує її. Мимоволі пригадується недавня смерть всесвітньо-відомого клоуна Макса Ліндера (1925), який звеселяв

натовп невичерпним гумором і в одночас, як з'ясувалося, приховував у собі глибоке страждання, яке призвело його врешті-решт до самогубства.

Ми живемо за таких часів, коли потьмарилося якщо не сонце, то людське обличчя: так багато скорботи відбивається на його чолі, у його передчасних зморшках та сивині!

Страждають усі: і ті, що скоїли багато лиха, і невинні діти, і молодь, яка ще не встигла пізнати життя.

Страждають гарні люди, і чим краще людина, тим глибшою виявляється її скорбота. „Сума страждань душі пропорційна ступеню її довершеності,“ – пише Аміель у своєму щоденнику. А Достоєвський стверджує, що „великі люди відчують великий сум“.

Люди страждають тілом – через голод, холод, хвороби, непосильну працю; страждають душею – через себе самих та один від одного, через наклепи та заздрість; страждають день у день від сусідства з ближніми, що мають нещастя бути володарями так званого важкого характеру, поневіряються від самотності й непорозумілості; а скільки тих, що отруєні гіркотою розчарування, муками зраженого кохання або скорботою за втраченими рідними!

Хто з нас не знайомий з поневолюючим жахом безцільності й жахом безсилля у намірі перемагати зло і чинити за правдою? Сюди також відносяться вражаючі, особливо митців, муки невідтворення при марних зусиллях відшукати слово чи взагалі образ краси для втілення свого ідеалу.

Скільки тяжких хвилин спричиняє нам усвідомлення своєї недосконалості, а також і недосконалості світу, так звана „світова скорбота“ (Weltschmerz), що дала так багато прикладів усвідомлення себе у мистецтві та філософії, починаючи від Соломона („Марнота з марнот і все марнота“) і закінчуючи Байроном, Шопенгауером, Леопарді! В усій світовій музиці, в лагідних акордах арфи та в співах скрипки – чи не звучить найвиразніше за все сумуюча елегія, скорбота людини й усього створіння?

Недаремно О. Толстой визнає, що Бетховен „підслухав“ звуки свого похоронного маршу в риданнях природи.

Та чи не найбільше страждання іноді полягає у відсутності страждання (так само як найважчою працею є відсутність праці). Мертвою пусткою, від якої стигне душа, дме від жаху безцільності, що народжує найгірше зі страждань – скуку, тяжку, як це не дивно, саме тим, що немає в ній страждання, ані болю, ні гіркоти, ні журби – але сама беззмістовна пустеля, безпросвітна, сіра імла пригнічує свідомість.

Адже не страждати – це означає не брати участь у житті, в його страді, бути „зайвим“ і нікчемним, приреченим на безробіття у найжорстокішому розумінні цього слова.

І там, де, як видається, немає страждання – у міщанській самовдоволеності й ситості, незримо і владно панує ця найжорстокіша кара, що тяжіє над людиною – скука.

Вістрям і жалом теми про страждання є питання про його сенс. Воно народжує, так би мовити, „страждання про страждання“. Людина здатна на героїчні зусилля, якщо вона вірить у вартість, мету, сенс своєї жертви. Але відберіть у неї віру у сенс її страждання, і в неї опустяться руки навіть для повсякденної праці.

Справді, чи має страждання сенс?

Чи має воно достатню, обґрунтовуючу його причину і виправдовуючу мету?

Адже в іншому разі весь наш „поступ виявиться невартим однієї сльози дитини“.

Одного разу у Будди запитали: через що виникає страждання? Він відповів оповіданням. Мисливець упав у лісі, вражений стрілою. Чи став він або присутні з'ясовувати, звідки стріла? Або з чого її виготовлено? Звичайно, ні. Але перш за все його друзі доклали зусиль, аби витягти стрілу.

Так само й ми смертельно поранені стрілою страждання; і найважливіше – це витягти стрілу.

Однак важливо також зрозуміти причину нашої скорботи, аби запобігти їй іншим разом; важливо знати мету наших випробовувань, тому що така свідомість зміцнює дух, робить його стійким у знесенні болю; адже ми знаємо, що найважче у стражданні – його безцільність. Не страшне страждання – тільки б мета його була вартою, достатньою, величною!

ПРИЧИНА СТРАЖДАНЬ

Тепер спробуємо з'ясувати – що таке страждання? Стражданням ми називаємо почуття невдоволення, яке ми відчуваємо у випадку, коли дійсність не відповідає нашим бажанням.

Під дійсністю ми розуміємо і зовнішні обставини, наприклад бідність, хворобу, голод та холод, і наші моральні дії, наші вчинки, які також нерідко протирічають нашим бажанням.

Де ж причини страждання?

Розглядаючи питання глибоко й за його сутністю, ми доходимо висновку, що джерело страждань звичайно полягає у відхиленні людини від законів природи, як фізичної, так і духовної. Або наші бажання ганебні, тобто вони протирічають дійсності і, дивлячись глибше, сутності речей, природі людини в її незаперечному, первісному, суттєвому змісті.

Або, навпаки, видима дійсність протирічить нашим гарним бажанням, і ми страждаємо, таким чином, через добро. Але це знов-таки тому, що саму дійсність спотворили ганебні бажання людини. Ось чому й гарні люди мають зносити страждання від зіткнення із спотвореною, зіпсованою природою речей.

Бо „кожний за всіх винний“: кожний з нас є лише кільце у великому ланцюгу буття; і в житті ми поділяємо часто й незаслужені скорботи, так само як і незаслужені радощі.

Іноді, як ми вже казали, наша власна моральна дій-

сність, наші дії протирічать нашим вищим бажанням – „добро, яке хочу, не чиню, а зло, якого не хочу, роблю“ і ми відчуваємо глибоке внутрішнє страждання – муки сумління.

У кінцевому рахунку, майже завжди, ми знайдемо першопричину страждання у гріху (своєму або чужому), в порушенні законів життя, яке роз'єднує нас з Богом, людьми і природою; бо „гріх є беззаконня“ (1 Іоан 3:4).

Які ж це закони?

Мовою біології і соціології – це закони життя, збереження роду й виду, суспільства й особистості.

Мовою етики – це закони любові, цнотливості, справедливості й шанування того, що вище за нас.

Мовою релігії – це заповіді Бога.

Тут доречно сказати, що Біблія у питанні про походження та природу зла (*unde malum?* звідки зло?) суттєво відрізняється від інших релігійних вчень, наприклад давньоперського; у той час як останнє визнає зло за субстанцію, тобто як сутність, споконвічно і нарівні з Богом існуючу, Біблія визнає зло лише як відношення; диявол – це колишній ангел, що став у хибне відношення до Бога, яке протирічить його первісній, гарній природі; таким чином, і метафізичне зло, за Біблією, є лише вільне відхилення даного створіння від своєї нормальної природи.

Питання про сенс страждання пов'язане, як ми бачимо, з питанням про зло, з одного боку, а з іншого воно співпадає з питанням про сенс життя, про те головне завдання, заради якого живе людина.

Цей основний закон життя є „обожнення“ людини, розкриття в ній і в усій природі божественного початку, так щоб іскра Божа – здібність до любові, мудрості та творчості – розгорілася у полум'я, щоб людина і світ наскрізь стали сонячними, щоб горішнє життя духу охопило все буття і Бог був „все у всьому“.

Чи не про те ж саме у відповідному змісті говорить і наука натурфілософія, яка вважає, наприклад, що головна мета природи (її тенденція) полягає у завоюванні сонячної енергії (фізик Тіндаль)?

І от будь-яке відхилення від цього основного Закону і Сенсу (Логосу) буття породжує страждання. І відповідно до цього, джерелом страждання є також відхилення від змісту особистого життя кожної окремої людини, від її життєвого шляху, відхилення від свого призначення.

Біблія говорить, що головним джерелом нашого страждання є „вигнання з раю“, викликане гріхом непослуху, відхиленням від завданої норми, – вигнання від Бога і від Божої досконалої природи.

Саме з тих пір метою історії є „повернення до раю“. І ми повернемося до нього кращими, аніж вийшли з нього: бо ми вийшли з нього з пізнанням зла, а повернемося з перемогою над злом; вийшли переможеними, а повернемося переможцями. І справді, хіба уся історія, вся колективна праця людини, уся потаємна дума людей – чи не журба за втраченим раєм і чи не намагання його повернути?

Облишмо поки питання про причину страждань і

перейдемо до розгляду питання про його мету і, перш за все, звернемо увагу на його життєві (прагматичні) наслідки, тобто, іншими словами, питаємо себе:

ДО ЧОГО ПРИЗВОДИТЬ СТРАЖДАННЯ?

Чи не дає воно добрих плодів у житті, і тим самим чи не виправдовується страждання?

Адже питання про сенс страждання, як ми вже сказали, складається з двох питань: чому? і навіщо?

Подивимося на життя крізь призму нашого власного життєвого досвіду.

Чи не визнаємо ми, що багато страждань у нашому житті справили на нас благотворний вплив і були для нас школою життя?

По-перше, страждання, неминуче знесене нами слідом за яким-небудь нашим злочином, вчить нас правді, підтверджуючи наявність морального закону у житті.

Я образив людину, а незабаром і сам відчув гіркоту образи, завданої мені самому, можливо, іншою особою. Я пошкодував дати злиденному – а незабаром загубив на вулиці свій гаманець. Яків обманув Ісава, вкравши у нього першородство, а потім був і сам ошуканий Лаваном, який підмінив йому наречену.

Цар Адоні-Везек, після того як переможці-євреї відрубали йому великі пальці на руках і ногах, сказав:

„Сімдесят царів з відсіченими на руках і ногах їхніх великими пальцями збирали крихти під столом моїм; як робив я, так і мені вчинив Бог“ (Суд.1).

В Росії у 1918-19 рр. населення багатого і родючого Поволжя було байдуже до голодних, що приїздили з центру. За словами мого знайомого, там можна було померти з голоду серед гір хліба. Істинно виправдилися слова: „Неврожай від Бога, а голод від людей“. Але в 1920 р. Поволжя пізнало такий голод, що люди вдавалися до людоджерства.

В житті постійно здійснюється закон: „Чим хто зігрішив, тим і карається“.

Ці страждання на практиці вчать нас тому, щоб ми не робили іншим того, чого собі не бажаємо.

Вони свідчать нам, що в житті панує не моральне безладдя, але дивний, чіткий і суворий порядок, заснований на правді, яка рано чи пізно дасться взнаки.

„Бог правду бачить, та не скоро скаже“.

Іноді в житті зустрічається видиме порушення цього світового порядку, і сам пророк Давид впадає у складнощі, спостерігаючи „добробут нечестивих“, людей ледачих, беззастережних і, в той же час, „примножуючих багатство“.

„І думав я, як би зрозуміти це; але важким це було в очах моїх, доки не увійшов я до святилища Божого і не усвідомив кінець їхній“ (Пс.72).

Багато хто заздрило багатому сардійському цареві Крезу. Але ми знаємо, що грецький мудрець Солон відмовився визнати його щасливим за життя, бо, ка-

зав він цареві, про щастя людини можна буде зробити висновок лише з того, який буде її кінець.

І дійсно, Крез, зрештою, був переможений іншим царем, втратив усі свої скарби і навіть був підданий жахливій смерті через спалення.

Стоячи на вогнищі, він вигукував: „О, Солон, Солон!“

З іншого боку, безневинно знесені тяжкі випробування Йова змінилися зовнішнім добробутом, що продовжувався до кінця його життя.

Так важко відкрити й усвідомити моральний устрій життя, хоча б і ціною страждання, і відчутти себе в розумному всесвіті (не в хаосі, а в космосі)! Тому такий зрозумілий вислів Давида: „Благо мені, що я постраждав, аби навчитися настановам Твоїм“.

Страждання очищає душу

Це стверджує ще книга пророка Даниїла (11:35), потім – грецький мудрець Аристотель і, нарешті, наш великий письменник-патолог Достоєвський.

Потреба людини в очищаючій скорботі така велика, що часто вона сама шукає відплати, покарання за злочин, аби вгамувати своє сумління. Чи не це примусило Раскольникову впасти на міському майдані і привселюдно висповідати свій гріх, а потім розкрити скоєне ним вбивство у поліцейській дільниці?

Він з радістю йде на каторгу, аби зовнішніми стражданнями заспокоїти внутрішню муку.

Цим, звичайно, ще не досягається очищення душі від провини в очах споконвічної Божої правди, бо це могла здійснити лише Голгофська жертва Христа („Кров Ісуса Христа, Сина Божого, очищає нас від усякого гріха“. Іоан 1:7); але все ж цим добровільним стражданням людина переплавлює душу і готує її до прийняття вищого Божественного очищення, оскільки у справі спокути повинно брати участь і зусилля людини, яке свідчило б про щирість її покаяння. „Створіть гідний плід покаяння“, – проповідував Іоан Хреститель.

Страждання облагороджує людину

Далі, страждання стає для нас джерелом великих моральних цінностей і позитивних духовних надбань: воно призводить нас до віри, любові та духовної сили.

Ми живемо на цій землі для того, щоб попрацювати над красою нашої душі, і життя є великою майстернею, в якій душа готується до нового неба і нової землі.

Жахи війни і революції, коли ми стояли обличчям до смерті і були позбавлені всіх звичайних засад, багатьох із нас привели до віри в Бога.

„J'ai pleuré et j'ai su“, – говорить французька письменниця de-Staël.

„Через велике горнило сумнівів моя осанна пройшла“, – свідчить Достоевський.

Цим горнилом було й страшне чекання страти, ко-

ли він у 1849 р. стояв на ешафоті, і жахи 4-річної каторги та життя у „Мертвому домі“, і тяжка фізична хвороба (епілепсія).

А не було б у нього цієї „осанни“, тобто гімну Христу, у нас не було б його видатних творів, де ця полум'яна віра проливає яскраве світло у моторошну безодню карамазівщини, у пекельну пітьму „Бісів“, у глибини бездонної людської скорботи.

Не було б старця Зосими з його пророчим всесвітнім християнством, ані світлого образу Альоші, ані захопленого ідеаліста кн. Мишкіна – тобто, у нас не було б великого Достоевського. Ми не мали б його проникливої поезії, яку можна назвати містерією страждання, що розкривається у Христі (подібно до того як і усю його творчість можна назвати „книгою про Христа“, згідно до відомого виразу, знайденого у його записнику).

– Чому ти, Лука, такий м'який? – запитують одного з героїв драми „На дні“ (М. Горького).

– Тому й м'який, що багато мене м'яли...

І хіба ми не відчували того, як страждання робить нас толерантнішими до іншого, виховує чутливість до чужого горя, розуміння душі людини?

Чи не тому ангел відносить в рай душу Тамари (з поеми Лермонтова „Демон“)?

Вона страждала і кохала,
Кохання відчинило рай.

І хіба не найстрашніше – втрата здатності любити?

Адже пекло і є, за словами старця Зосими, „страждання через те, що не можна вже більше любити“.

І чи не повинні ми, навіть ціною великих жертв, прагнути досягнення цього великого дару?

Нерідко із страждання людина виходить міцнішою.

Воно загартовує її волю, будучи гранітним упором, за допомогою якого розвивається витримка, настійливість та енергія.

Дерев'яна Москва згоріла у 1812 р., але з попелу виросла Москва кам'яна.

Хлопчик, знайшовши лялечку, з якої намагався вивільнитися метелик, став йому допомагати: він розкрив лялечку. Метелик поворушив крильцями, але марно! Летіти він не міг. Тому й потрібно було йому самому здолати свої пута, щоб зміцнити свої слабкі м'язи.

Такою шкідливою буває передчасна допомога.

Чудово, що людина значно важче зносить свій успіх – славу, багатство, зовнішню вроду, аніж свої невдачі: успіх легко може її зіпсувати, зробити гордою, ледачою і тому слабкою.

Зокрема, тілесні страждання можуть сприяти нашому моральному визволенню, бо „страждаючий тілом перестає грішити“ (1 Пет. 4:1).

Орлиця кидає своїх пташенят з рідної скелі, з гнізда. Вони намагаються літати, перевертаються й падають, але мати кидається вниз і в потрібну хвилину приймає їх на свої потужні крила.

Так вона вчить літати своїх орлят.

Так Бог вчить нас літати (так Він вчив Ізраїля), бо ми дійсно створені не для того, аби плазувати у прасі землі, але літати, здійматися над усім, парити духом над плоттю, бути одухотвореними, вогнянокрилими... У важку хвилину ми падаємо, але не в безодню, а на розпростерті могутні крила.

„Людина народжується на страждання, як іскри, щоб спрямовуватися вгору“ (Йов. 5:7).

Це сьогоднішнє твоє страждання, якого ти так лякаєшся, воно впише нову рису краси у твою душу, у твій образ, воно карбує твоє ідеальне обличчя „за образом Бога“ – тільки знеси його!

Не бійся ударів великого різця, який відтинає від мармуру уламки, що затуляють дивну красу, – її бачить Своїм провидячим оком Божественний Митець.

Страждання готує до великого служіння

Страждання не тільки робить нас кращими, але воно виховує в нас здібність і інших робити кращими. Воно готує нас до виходу на велику арену життя. Через цю школу пройшов Йосип, який пізнав зраду і в'язницю, Давид, що пережив гоніння та поневіряння.

У цій школі злиднів, позбавленості, самотності, невизнання люди отримують нове серце, яке робить їх здібними служити великому.

І груди він мені розтяв,
Взяв серце – тріпотну пташину,

І замість нього в груди вклав
Вогнем палаючу вуглину –

говорить Пушкінський пророк про перенесене ним вогняне переродження звиш.

Це хресний шлях усіх вождів, поборників і праведників, які померли для людської слави, аби жити для слави Божої, покінчили з людськими традиціями та світоглядом і потім стояли супроти цілого народу, як „мідна стіна“, „тримаючи обличчя своє, мов креміль“.

„Сину мій, якщо ти приступаєш до служіння Господу Богу, то приготуй душу твою до спокуси. Бо золото випробовується у вогні, а люди, приємні Богові, у горнилі приниження“. І за тієї ж причини Бог посилав ап. Павлу „жало у плоть“, щоб він не гордував, „не підносився надзвичайністю одкровення“, а навпаки, зрозумів велику таємницю смиренності: „Сила моя здійснюється у безсиллі“.

Страждання наділяє не тільки силою, але й мудрістю.

Воно відточує зір, поглиблює здатність до сприйняття одкровення.

Далі, щоб звати людей до Бога, треба виховати у собі чисту, некористолюбну любов до Нього, здобути здатність любити Його заради Нього Самого, а не заради успіху чи страху покарання або навіть спасіння.

„Хоча б і не розквітла смоква, і нива не дала хліба... але й тоді я буду радіти про Господа“ (Ав. 3:17,18) – такою є віра пророка.

В Англії я чув проповідника, слово якого було мов вогонь спопеляючий і як молот, що розбиває скелі. Пізніше я довідався, що життя цієї людини складається у ланцюг випробувань, починаючи з передчасної втрати найближчих людей. І тоді я зрозумів велику істину: щоб розбивати словом міцну скелю людського серця, потрібно самому відчувати, що значить мати розбите серце.

Адже не те погано, коли серце розбивається, а коли воно перетворюється на камінь.

Чи не в цьому таємниця споконвічної і непереможної привабливості Христа? Тому Він і може співчувати нам у немочах наших, що „Він, подібно до нас, спокушений в усьому, окрім гріха“. Він Сам пройшов увесь шлях людського страждання, „узяв на Себе нашу неміч і поніс наш біль“.

НЕЗРОЗУМІЛІ СТРАЖДАННЯ

Однак є й незбагненні страждання. Частково ми починаємо розуміти їх лише згодом. Частково вони стануть зрозумілими тоді, коли розгорнеться уся книга нашого життя, усі діючі в ній, часом забуті, причини та цілі, коли відкриється „утаємничене у нашому серці“.

Іноді слухач вражається дисонансам у музиці Вагнера, але терпляче очікування кінця п'єси відкриває

дивні акорди, якими розв'язується дисгармонія, причому без останньої вони не були б такими чудовими. Це й змусило Мережковського висловити свою віру у мудрість Провидіння такими віршами:

Крізь хаос боротьби страшної,
Крізь дим облуд, вогонь пожеж
Ти до гармонії ясної
Народ зневірений ведеш.

Але все ж таки існують страждання, причину яких марно шукати у покаранні за гріх; і так само часом незрозуміла їхня мета. Ці страждання незаслужені і тому незбагненні.

Їхня сутність сягає іншого, потойбічного плану буття. Їх послано не як покарання, але як випробування.

Про подібне випробування розповідає книга Йова.

Сатана запитує Господа: „Хіба задаремно богобоязкий Йов? Чи не Ти навкруги оборонив його, і дім його і все, що в нього? Справу рук його Ти благословив, і череди його поширюються на землі. Але простягни руку Твою і доторкнися до всього, що в нього є – чи благословить він Тебе?“ Бог дозволяє сатані позбавити Йова дітей та всього майна. Але після того „Йов підвівся і роздер верхній одяг свій... і впав на землю, і вклонився: „Голий я вийшов із черева матері моєї, голий і повернуся. Господь дав, Господь і взяв; нехай буде ім'я Господнє благословенне“.

Так була випробувана вірність Йова. Так він отри-

мав першу перемогу і цим справдив людську гідність, справдив людину.

Тоді сатана просить більш суворого іспиту – принизливого й жорстокого тілесного страждання для самого Йова. І Йова вражено проказою. Але й тут Йов перемагає. „Невже добре ми будемо приймати, а лихе не будемо приймати?“ – вигукує він.

Цей рід страждань викликано не гріхом людини, але тією таємницею буття, про яку говорить Достоевський: „Диявол з Богом ворогує, а поле бою – серця людей“.

Ці страждання дано людині не з її провини, але – „нехай з'являться на ній діла Божі,“ і нехай ствердиться людина і, таким чином, Бог, що створив її.

Перемога добра у душі людини, її виправдання (апологія) вимагає, щоб людина вільно, некорисливо зробила вибір і віддала перевагу правді навіть тоді, коли немає за неї ніякої винагороди, навіть навпаки, коли людина зносить за це безневинне страждання. Бо Христос „забавив вільної любові людини“ (так сказано Достоевським у „Великому Інквізиторі“).

Цього випробування вимагає виправдання добра у світі, проблема моральної свободи – і воно довірене людині, бо саме вона й володіє волею вибору у вищій мірі.

Чи не продовжується це випробування і в нашому віці, тільки, можливо, у іншій формі, відповідно до духу часу? Знову приходить до престолу Божого дух заперечення – Мефістофель і отримує дозвіл спокусити людину нового часу, мислителя, доктора Фауста.

Йому дозволено торкнутися вже душі людини, отруївши її трунком сумнівів.

Всю силу діалектики, розуму, тонкої логіки Мефістофель спрямовує проти Фауста, у той самий час надаючи його різноманітним спокусам плоті.

І Фауст підкоряється – і у відчай хоче покінчити з собою.

Але, врешті-решт, і в цій боротьбі вища моральна сила перемагає в душі людини, як це виходить з другої частини згаданої романтичної поеми, і як про це засвідчують факти дійсного життя тих, кого ми звемо великими й мудрими, праведними та святими.

Через це горнило сумнівів пройшли геніальні вчені, що потім відкрито встали на бік Бога і Христа.

Так через усю історію проходить це змагання, часом спалахуючи світовою боротьбою Христа і Антихриста. Згадаємо її відтворення в літературі – у Ніцше, Пшибишевського, Л. Андреєва, Мережковського.

Чи встоїть безповоротньо у цьому випробуванні людина, чи благословить Бога, добро і чи скаже з глибини свого страждання, за словами Івана Карамазова: „Правий Ти, Господи, бо відкрилися шляхи Твої“?

Чи вийде з цієї боротьби за хліб, волю та славу людиною, тобто створінням, чоло якого звернене до Вічності? Чи візьме гору людяність, чи „міщанство переможе“ (за висловом Герцена)?

У цих питаннях відображується сутність багатьох випробувань, завданих людині протягом історії.

Стосовно таких страждань скоріше можна зрозуміти, навіщо вони відбуваються, аніж чому, бо причини їх простяглися туди, у потойбічний світ, і коріння їхнє сягає у забезмежний, трансцендентний бік добра, сповнений для нашого обмеженого розуму таємниць і антиномій.

І такі незрозумілі страждання Бог довіряє обраним, тим, хто у своїй безмежній любові до Бога спроможний безневинно страждати, не питаючи, чому і навіщо, бо вони мають дар – жити вірою, а не баченням.

ПРИЙНЯТТЯ СТРАЖДАННЯ

І от таким чином вирішується питання про сенс страждань, питання – чому і навіщо вони відбуваються?

Вони мають свою діючу причину (*causa efficiens*), а саме – відхилення від норми і сенсу життя. Вони мають також свою мету, цільову причину (*causa finalis*) – повернення людини до норми, до її справжнього призначення, виховання людини у некористолюбній любові до добра.

І оскільки причиною є ухід від Бога, метою є повернення до Бога, а через Нього до природи і людей, і навіть більше – обожнення всього, щоб „Бог був все у всьому“. А це є мета буття, як вже було сказано вище.

І таким чином сенс страждання здійснюється у тому, що воно послугує сенсу буття взагалі.

І тому є такі люди, які благословляють страждання і вбачають в ньому красу.

Вони прозрівають потаємність слів Апокаліпсиса:

„Кого Я люблю, тих викриваю і караю“, тобто, вчу, керую.

І тому є люди, що здатні дякувати за страждання: „Дякуємо Тобі, Боже, що Ти посылаєш нам не одне тільки сонячне проміння – інакше ми перетворилися б на пустелю; але Ти посылаєш нам також хмари і дощ, щоб ми могли приносити плоди“.

І навіть є такі люди, що бояться життя без страждань. Краще страждання, аніж самовдоволення, міщанська безтурботність. Нехай воно пробуджує нас від сну байдужості та „скам'янілої нечуттєвості“.

Життя без страждань небезпечне, і „Бог, Який не карає нас, – це Бог, Який не займається нами“.

Можливо, цим пояснюється факт, що деякі люди свідомо шукають страждань.

Тому і Раскольников падає ницй перед Сонею і говорить: „Я не тобі... я усьому стражданню людському вклонився.“

„Серед страждань душа поета зріє,
Страждання – це святая благодать“,

говорить Жуковський у поемі „Камоєнс“.

Так у синайському рукописі, „Добротолобстві“, сказано, що вираз „Бог карає“ не можна віднести до Бога, в усякому разі, у нашому, людському розумінні.

Звідси стає також зрозумілим вислів бельгійського поета Метерлінка: „Хоча ангели прекрасніші за людей, але в їхніх очах немає сліз...“

Однак далеко не всі люди перемагають страждання.

Багато хто буває розчавлений ним. У них воно породжує не хвалу, а хулу, не благословіння, а ремствування і прокльони.

І от перед нами тепер практичне завдання:

ЯК ЗДОЛАТИ СТРАЖДАННЯ?

Справжня „мудрість про страждання“ (її можна назвати патософією) полягає не в одному лише аналізі страждання та його поясненні (патологія), а у змозі його перемагати, мудро оволодівати ним. І в цьому полягає одне з найважливіших завдань життя, бо прийняти життя значить прийняти страждання, і вміти жити значить вміти страждати.

Практично ми ставимося до страждання дwoяко: або ми тікаємо від нього, або його приймаємо.

Перше ставлення з'ясовує Будда: він усвідомлює, що дійсність негативна і бажання негативні; він безсилий здолати і те й інше, і тому він вбачає єдиний вихід у тому, щоб втекти від усяких бажань, від особистості, від самоусвідомлення у нирвану (рід небуття).

Цей шлях є втечею, відходом від життя, жаданням безжадності. Звичайно, Будда сказав те, що він міг

сказати, будучи тільки людиною і живучи за шість сторіч до появи в світі Ісуса Христа. Він прийшов до висновку, що життя глибоко зіпсоване й спотворене, що цим життям не варто жити, і ліпше не жити ніяким життям, аніж цим – і тому він проповідував духовне самознищення. І багато хто у наші дні, стомлений від життя, полюбляє тон занепадницької (для нашої епохи) поезії:

Чи не найкраще – в тихій безжадності
Заснути так, як спить вночі ковиль?

Більш бруталну й легковажну втечу від страждання люди знаходять у прагненні хвилиною насолодою заглушити гіркоту життя (давньогрецьке епікурейство, гедонізм), забутися божевіллям „бенкету під час чуми“ або танком на краю смерті...

Іншим ставленням до страждання є його прийняття.

„Прагну життя, щоб мислити й страждати...“ – говорить Пушкін з властивим йому еллінським життєлюбством.

Але й у сприйнятті страждань ще не все вирішення питання. Можна тупо терпіти, стиснувши зуби – а можна перемагати і перетворювати страждання. Воно може бути каменем, що давить душу, але воно ж може зробитися скелею, на яку ми станемо, як на тверду основу. Може статися, ми навіть оволодіємо таємницею перетворювати цей камінь на крила, які будуть нас підносити?

І чи не в цьому вища мудрість, Божественна творчість життя?

У тім весь сенс, щоб радісно
На славу Божую співати.
Хай буде також сладісно
І жити і вмирати!

(Мережковський)

Коли Єремія, цей стражденний пророк, що ридав за своїм народом і був у зненависті у цього народу за постійне викриття, занепадає духом, – він скаржиться Богові: „Горе мені, мати моя, що ти народила мене людиною, яка сперечається і свариться зі всією землею... О, Господи... Ти знаєш, що заради Тебе я зношу ганьбу. Чому така вперта хвороба моя і рана моя невигойна, що зрікається лікування?“

„Невже Ти будеш для мене мов би оманливим джерелом, облудною водою?“

Бог відповідає йому: „Якщо здобудеш дорогоцінне з непотрібу, то будеш як Мої вуста“ (Єр. 15), тобто будеш наділений владою, творчою силою Божественного слова.

Саме ця властивість – здобувати дорогоцінне з непотрібу – і складає таємницю усякої творчості, Божественного роблення, теургії.

Чи не вона у хімічній лабораторії природи на гниючих покидьках зрощує запашну квітку?

Чи не завдяки їй митець, узявши „принизливе з життя“, узводить його „у перл творіння?“ (Гоголь).

Чи не цю силу, по суті, шукали у середні віки алхіміки, називаючи її філософським каменем, який мав би перетворювати неблагородні метали на золото?

І вона є, ця сила, що створює смарагд із глини і діамант із вугілля!

Але, воістину, „все велике входить у цей світ через браму страждання“.

Ми милуємося перлиною, її лагідним матово-рай-дужним відливом. Як вона народжується?

У темних глибинах Індійського океану живе молюск у своїй створчастій раковині.

У раковину потрапляє пісчинка, яка роз'ятрює тіло молюска. Останній, з метою самозахисту, виробляє з себе перламутрову рідину, яка обволікує пісчинку. Ця робота триває роками. Так народжуються перли, прикраса вінців і намист. Так народжується будь-яка краса.

Але не будь-яке страждання спроможне її створити.

І тому, звертаючись тепер до страждань, які ми зносимо, ми повинні передусім розрізнити два роди їх.

СТРАЖДАННЯ ЗА НЕПРАВДУ

Існують страждання через порушення правди, такі, що виходять з невідповідності дійсності нашим ганебним бажанням. У цьому випадку – дійсність позитивна, але наші бажання гріховні.

Скупий всихає від жадоби, алкоголик нудиться, не

знаходячи збуджуючого напою, жорстока людина не спить ночей через те, що не вдається помститися, розпусну людину мучить палаюча у ній брудна жага. Адже все це теж страждання.

„Скорбота й тіснота усякій душі людини, що робить лихе“ (Рим. 2).

О, скільки їх, цих страдників в і'мя „вчення світу“, як говорить Л.Толстой у своїй статті „У чому щастя“?

Значно більші, аніж за вчення Христа, ці страждання і більш важкі, тому що вони безглузді; вони й не можуть мати сенс, тому що виникають через порушення сенсу життя, законів правди, любові і цнотливості.

Вони виникають через боротьбу проти Христа в ім'я гріха, проти Сенсу (Логосу) в ім'я безглуздя.

Їхній тимчасовий, відносний, негативний зміст (їхнє протипоказання) полягає лише в тому, що вони свідчать про відхилення від істинного, споконвічного Сенсу життя і вказують, як не потрібно жити.

Так колись Христос остеріг Савла, що опирався Йому: „Важко тобі йти супроти рожна!“

Всі ці душевні і фізичні хвороби – лише сигнальні вогні, якими природа обнесла краї жахаючих прірв і топких болот, щоб охоронити людину. Це самозахист, імунітет природи. І найстрашніше з цих страждань – нудьга – свідчить про вище призначення людини, про те, що природа її душі не мириться з пустотою, і що цю пустоту не можуть заповнити ніякі найматеріальніші фантазії, бо „безсмертну душу може насичити тільки Бог“.

Ці страждання ми повинні не зносити, а нищити їх, знищивши їхню причину – гріх. Всю силу священного гніву та непримиренного протесту, на який тільки здатна людина, повинна вона повернути проти цих погноблувачів душі (гордощів, жорстокості, бруду), які, обіцяючи насолоду людині, підносять до її вуст лише „чашу смерті, повну трунку“. „Журба світська призводить до смерті“, – говорить апостол (2 Кор. 7:10). Ці страждання не варті жодної сльози, жодного стогону. Тому – „звергнемо з себе усяке ярмо і затинаючий нас гріх“ (Євр. 12:1), говорить Писання, і ці слова звучать назавжди як призов до того глибокого духовного перевороту, який називається революцією духу.

СТРАЖДАННЯ ЗА ПРАВДУ

*„Якщо страждаєш за діло – кайся;
Якщо страждаєш безвинно – радій“.*

Але є страждання іншого роду – страждання за правду, за перемогу любові, чистоти, покори Богові, страждання за Христа. Тут високим бажанням протистоїть ворожа дійсність як з боку інших, так і в нас самих. І чим вище бажання, тим глибшою може бути трагедія через розлад між ними та дійсністю. Це боротьба проти гріха в ім'я Христа. Це „смуток заради Бога, смуток, що призводить незмінне каяття до спасіння“.

На шляху нашому до правди стоять егоїзм, самот-

вердження, брутальна чуттєвість у мені самому, і я оголошую їм боротьбу, „нуджу того, хто нудить мене“, як говорить Єфрем Сірін (з приводу аскетички одухотворення плоті). Ця боротьба не мета моя, але неминучий етап на шляху до обоження. І оскільки ці перешкоди з боку мого „я“, плоті і людей світу повстають проти моїх вищих бажань, я страждаю.

Але це страждання за правду.

З боку людей, що не визнають Христа, я неминуче маю зносити переслідування, глузування, несхвалення усякої некористолюбної правди. Люди „не дарують добра“, як це не дивно. Люди розіп'яли Христа, вони женуть Його й зараз. „Навіщо ж Ти прийшов нам заважати?“ – говорить Христу Великий Інквізітор. „Адже Ти прийшов нам заважати, і Сам про це знаєш“.

У цьому світі, де розіп'ято нашого Господа, ми повинні бути переслідуваними, якщо ми не в дружбі з цим світом.

Чи буде воїн скаржитися на свої рани, якщо він бачить свого полководця, що стікає кров'ю на полі бою (Екхарт)? Кожний, хто йде за Христом без хреста, не гідний Його. „Усі бажанчі жити добродійно у Христі Ісусі будуть переслідувані“. Російський народ висловлює цю думку простими словами: „Христос терпів і нам звелів“.

І це так природно. У нас зі світом різні цілі.

Ми боремося з гріхом в ім'я Христа – світ бореться з Христом в ім'я гріха. (Тому ми завжди будемо для світу „ексцентричними“, а не „концентричними“, за

виразом Друммонда, бо у нас зі світом різні центри.) Ми боремося з гріхом у людях, боремося „з людиною за людину“ – і така боротьба не дарується не тільки з боку духа п'їтьми, але й з боку тих людей, які „п'їтьму возлюбили б'їльше, аніж св'їтло“.

І найнеминуч'їшим є страждання за найважливише – за сповідання ім'я Христа і Євангелія, словом і справою. Це наша „участь у стражданнях Христових“.

Ось якими словами висловлюється апостольська, першохристиянська віра, та, що дала св'їтові красу страдництва:

„Як ви маєте участь у Христових стражданнях, то радійте, бо і при явленні слави Його возрадієте і восторжествуєте. Якщо лихословлять вас за ім'я Христове, то ви блаженні, бо Дух слави, Дух Божий спочиває на вас: тими Він паплюжитья, а вами прославляється. Тільки б не постраждав хто з вас як вбивця, або злодій, або як той, хто зазіхає на чуже; а якщо як християнин, то не соромся, а хвали Бога за таку долю... Отже, страдники за волею Божою нехай передадуть Йому, як вірному Творцеві, душі свої, роблячи добро“ (1 Пет. 4:13-19). Ці страждання припиняться тільки у Царстві Божому, коли воно з'явиться у всій своїй силі, – і саме для того, щоб це Царство радощів настало, треба страждати.

Відсутність у нашому теперішньому, земному житті страждань за Христа, за правду – сумна ознака, що свідчить про компроміси, про підкорення св'їтові й плоті.

Страждання за Христа не є тяжка доля, а радісне надбання. І тому апостол говорить:

„Вам дозволено заради Христа не тільки вірувати в Нього, але й страждати за Нього“ (Фил. 1:29).

Тільки страждання за правду мають сенс, бо це – страждання за Сенс, за Логос, за Христа. Саме про ці страждання сказав Христос: „Журба ваша у радість стане.“ „Блаженні вигнані за правду, бо їхнім є Царство Небесне“.

Як же нам відрізнити страждання за правду від страждань через порушення правди?

Для цього ми повинні внести у наше життя вищий образ (критерій) добра й зла, прийняти Того, Хто є Сенс життя, Хто сказав про Себе: „Я світло світові; хто піде за Мною, той не буде блукати у пітьмі, але буде мати світло життя.“

І в цьому світлі ми не тільки зможемо відрізнити згубні страждання від добродійних. Як сонце має не тільки світлове проміння, але й теплове та хімічне, так і проміння Христа не тільки осяє своїм сяйвом, але й спалить в очищуючому вогні усі страждання за неправду, усунувши їхню причину, – темні, низькі бажання, а страждання за правду воно перетворить на радість та красу.

ХРИСТОС І СТРАЖДАННЯ

І справді, чи не для того прийшов Христос у цей світ, щоб звільнити людину від тягара страждань?

Чи не в цьому блага, радісна звістка Нового Заповіту?

Поza Христом людина марно намагається розв'язати питання про страждання.

Як вже було сказано, вчення Будди намагається усунути страждання через знищення бажання в людині; але цим воно робить людину безжадною, нечуттєвою, позбавленою особистості, тобто замість страждання Будда усуває і свідомість, і саме життя.

А Христос перетворює негативні бажання на позитивні (бо тільки погані бажання спричиняють людині загибельне страждання). Він усуває з бажань лише їхнє смертодійне жало – гріх, саму ж особистість людини, її свідоме духовне життя Він стверджує.

Тільки наша зверхня обізнаність може ставити Будду поряд з Христом. Згадаємо хоча б той факт, що Будда жахається перед обличчям смерті. У Євангелії ж смерть тікає від Христа. Христос не сказав жодної похоронної промови. Коли Він зустрічав похорон, Він просто його припиняв, Він воскрешав померлих.

„Юначе, тобі кажу: встань!“ Такими словами пробудив Він померлого до життя.

Страждання – це головне питання людини, яке звучить невгаваючи до Бога. Христос – відповідь Бога на цей заклик.

Пригадаємо програму Христа, як Він виголосив її у Назаретській синагозі:

„Дух Господній на Мені: бо Він помазав Мене благовістити злиденним, послав Мене зціляти скорбот-

них серцем, проповідувати полоненим звільнення, сліпим прозріння, відпустити змучених на волю“.

Він приніс Євангеліє милосердя, миру і любові. Люди завжди будуть любити цю Книгу, тому що в ній вони знайдуть відгук на всі людські вболівання – починаючи від гірких сліз зреченого Петра і закінчуючи невимовною тугою Діви Марії (Mater dolorosa), що стояла біля хреста з серцем, простромленим мечем туги за Сином Своїм. І тут ми зустрічаємо муки Господа, що перевершують наш досвід...

Адже Він Сам пройшов увесь тяжкий шлях людини, притому несучи на Собі наші скорботи безневинно. Він народився у яслах і помер на хресті. Коли прийшов час Його народження, не було місця для Його Матері у гостиниці.

Він виніс на Собі і долю „вигнання“ під час втечі до Єгипту. Потім Він говорив про Себе: „Лисиці мають нори, і птахи небесні гнізда, а Син Людський не має голову прихилити“. Він плакав. У Гефсиманії, перебуваючи в борні, Він молився – „і був піт Його, мов краплі крові, що падають на землю“. „Душа Моя тужить смертельно,“ – сказав Він тієї ночі учням.

І, нарешті, на хресті Він зніс муки, яких ми ніколи не зрозуміємо, муки Богопокинутості: „Боже мій, Боже мій! Навіщо Ти Мене покинув?“

І через те – „як Сам Він вистраждав, будучи спокушуваним, то може й тим, що зазнають спокусу, допомогти“.

І тому Він сказав і тепер владно говорить ці слова,

звернені до страждених усіх часів, – і до тих, хто страждає за гріх, перш за все: „Прийдіть до Мене всі тружденні та знедолені, і Я заспокою вас. Візьміть тягар Мій на себе і навчіться від Мене, бо Я лагідний і сумирний серцем, і знайдете спокій душам вашим; бо ярмо Моє благе і тягар Мій легкий“.

Що ж дає Христос людині, обтяженій стражданням через неправду?

Перш за все, Він дає „сліпим прозріння“, тобто навчає відрізнити страждання через неправду від страждань за правду.

Він дарує провину і тим звільняє від найстрашнішої кари за неправду, від муки сумління, і тим самим знову возз'єднує нас із джерелом життя – Богом.

Нарешті, Він усуває причину страждання – стрілу гріха з нашого серця, визволяє з-під влади гріха тих, хто потерпає у полоні своїх ганебних жадань. Він звільняє від страждання за порушення правди, тому що дає свободу від пороку, який тягне за собою тяжкі, стражденні наслідки.

Істинно, Він вкладає персти Свої у наші рани. Він до кінця полюбив людину, не тільки все людство, але й кожного з нас, тебе й мене...

Біблія дихає особистою любов'ю Бога до людини: „Любов'ю споконвічною покохав Я тебе“ (Єр. 31:3). „Я назвав тебе на ім'я; ти – Мій“ (Іс. 43:1).

Цими словами може бути висловлена любов Бога не тільки до Ізраїлю, але й до кожної окремої особистості.

Тепер подивимося, як Він допомагає нам зносити, долати і перетворювати ті страждання, яких ми не можемо позбавитися, які ми зносимо не через свою провину, а завдяки існуванню зла та його прибічників або як наслідок чужого гріха (у сфері спадковості, вплив середовища тощо).

Невіруючі говорять нам: „Христос заспокоював вас майбутнім.“

Так, це правда. Вірні мають світле майбуття, що поширюється і на післясмертне існування, і на всю вічність.

Ми знаємо, що страждання наші скінчаться.

„І це пройде“, – так сказано про тяжкі випробування у Корані.

І не тільки скінчаться наші страждання, але закінчаться переможним акордом. Ті, що плачуть, не тільки перестануть плакати, „бо зітре Бог усяку сльозу з очей їхніх“, але й втішаться – вгамуванням серцевої туги, здійсненням заповітних бажань.

„Кінець твій буде гарний“, – говорить Бог пророку Єремії, що зносив несправедливі й жорстокі переслідування з боку свого народу.

Якось я їхав у поїзді через Альпійські гори.

Свинцеві хмари клубочились понад горами, що перетинали шлях. Раптом суцільний морок огортає нас. Це тунель. Верст з вісімдесят поїзд йде під землею. І раптом бризнуло проміння, згинула пільма, і ми вилетіли у сонячний простір ланів і лісів. Негода залишилася позаду.

„Не завжди буде морок там, де тепер він згустішав“ (Іс. 8:22).

Чим важче випробування, тим яскравіше „непередбачена радість“, що приходить потім.

„Чим ніч темніша, тим зорі яскравіші“.

Чим темніша ніч історії, тим ближче Ранок всесвітнього світанку.

Після мороку цього світу спалахне зоря нескінченного Дня, коли знову прийде Христос, і на всій землі запанують правда і любов.

„Не бачило того око, не чуло вухо і не спадало те на серце людині, що приготував Бог люблячим Його“.

„Там, на небесах, я знову отримаю свій слух...“

Це були останні слова Бетховена, що оглухнув у розквіті своєї музичної творчості.

Хвороба, що пригнічувала і потворила нас тут фізично, покине нас, як відстала біля входу до раю та „жовта собачка“, про яку говорить російська терпляча страдниця – невиліковно хвора Лукерія („Живі моці“ Тургенєва).

Правда Христа, за яку ми боремося, переможе після всіх переможців. І кожний з нас особисто прийме участь у святі перемоги. Це наше майбутнє. Ми його знаємо.

Майбутнє є й у тих, хто бореться проти Христа, за неправду – але яке? І вони дбають не тільки про далеке майбутнє, але й про завтрашній день – і чи не це піклування отрує їхню душу? І лише „той, хто з Богом, ясно дивиться вперед“ (Гоголь).

Але у нас є й сьогодні.

Ми приймаємо страждання не як удари долі. Бо віримо не в сліпу долю, а в Суддю, в Того, Хто праведно судить і вирікає долю, і навіть не в Суддю, а в люблячого Батька, з рук Якого ми отримуємо випробування. Адже потрібна божественна „міра страждання“: її знає тільки Бог.

І „Той, Хто покладає на нас тягар щоденно, Він же і рятує нас“. „Він спричиняє нам рани, і Сам перев’язує їх; Він вражає, і Його ж руки сціляють“ (Йов 5:18).

Він допомагає нам зносити страждання, даючи нам Свою благодійну силу. Ось звідки непереможеність і невтомність віруючої людини.

У той час як сили і найсильнішого зважені й виміряні, сили віруючого хто може полічити, якщо вони містяться в Тому, Хто створив всесвіт, Хто не стомлюється і не знемагає!

„Стомлюються і юнаки і знемагають, і молоді люди падають, а ті, що покладаються на Господа, поновляться у силі, здіймуть крила, мов орли“.

Ось де таємниця невичерпної сили та прагнення до добра у всіх цих героїв віри, починаючи від Мойсея і ап. Павла і закінчуючи такими, як Лівінгстон, який з компасом і Євангелієм в руках і в серці пробивається крізь дикі ліси південної Африки на відстані у тисячі верст, оточений ворожнечею і наклепами з боку работорговців.

Вони були серед людей самотніми, але ніколи не були самі. „Не бійся, тільки вір“. „Не бійся, Я з то-

бою“. „Око Моє над тобою“. „Не полишу вас сиротами – прийду до вас“, – говорить Христос Своїм учням.

Молитва, як реальне спілкування з живим Богом, давала їм постійний прилив сили.

„Господь Бог допомагає Мені, тому Я не соромлюсь, тому Я тримаю обличчя Моє, мов креміль“ (Іс. 50).

З душі, мов тягар, скотяться
Всі сумніви далеко,
І віриться, і плачеться,
І легко так, і легко...

Так говорить Лермонтов про силу молитви, до якої він вдається у хвилини смутку. Молитва переносить свідомість з маленького „я“ на велике „Ти“, здійсмає над жалюгідною видимістю у духовний, неосяжний світ, де панує Бог (див. Пс. 76, яким особливо зміцнювався у хвилини пригнічення друг знедолених дітей Георг Мюллер; у цьому псалмі пригнічення перетворюється на стан торжествуючого захвату з того моменту, коли душа людини переводить свій зір зі свого „я“ на Бога).

Через віру в Бога людина знаходить шляхи до природи, цієї великої втішниці людини. Через Творця вона приходиться до спілкування із створінням.

Оскар Уайльд, перебуваючи у в'язниці, під впливом Євангелія повірив у духовний, „містичний“ початок у житті, і в зв'язку з цим він говорить наприкінці свого твору „De profundis“:

„У суспільстві, як воно утворене, немає місця для мене.

Але природа, чий лагідний дощ однаково зрошує правих і неправих, має для мене дерева у горах, де я можу сховатися, і глухі полонини, у чиєму мовчанні я буду спроможний ридати непреховано.

Вона увінчає ніч зорями, аби я міг блукати у темряві, не спотикаючись, і пошле вітер занести сліди моїх ніг, щоб ніхто не міг переслідувати мене: вона очистить мене у великих водах і зцілить мене гіркими травами“.

Жива віра через молитву не тільки дає сили зносити скорботу – вона перетворює страждання на радість силою любові.

Коли ми страждаємо за улюблене, то любов заглищує в нас біль.

Чим більше ми пізнаємо любов Христа до нас і Його світлий, досконалий Образ, тим сильніше запалюється в душі відповідна любов, жага життя своє покласти за Нього.

І особливо думки про Його страждання підтримують втомлену душу.

Тому і говорить апостол: „Поміркуйте про Того, Хто зніс таку наругу над Собою від грішників, аби вам не знесилити і не ослабнути душами вашими. Ви ще не до крові воювали, виступаючи проти гріха“. Адже Він, „замість належної Йому радості, витерпів хрест, знехтувавши ганьбою“ (Євр. 12:2,3). „Я це зробив для тебе, що ж ти зробив для Мене?“ – написано на одній з картин Розп'яття Христа.

Біля хреста, де Його розіп'ято, ми починаємо розуміти таємницю страждань, ті проблеми, що їх неможливо розв'язати холодним розумом. Іван Карамазов у своєму бунті проти суспільного ладу загострює питання про несправедливі страждання людей, особливо дітей, і запитує: „Чи є в усьому світі істота, яка була б спроможною і мала б право простити?“ Альоша, замість теоретичних доказів, нагадує йому: „Брате... Істота ця існує, і Вона може все простити, усіх і все і за все, тому що Сама віддала безневинну кров Свою за всіх і за все. Ти забув про Нього, а саме на Ньому зводиться будівля, і це до Нього вигукують: „Правий Ти, Господи, бо відкрилися шляхи Твої!“

Він нагадує про ту любов, яку не можна зрозуміти, але потрібно прийняти... про ту таємницю Божественної Любові, перед якою „нехай мовчить усяка плоть...“

До ранку вчора я читав Божественне Письмо
Про муки Господа і глибину кохання.
Моя розгніваная совість завдала розуму
страждання.
Чого чекаємо? Якої тайни?
Чому ж за сумнівами ми
Ховаємо клеймо пороку?

(Льдов)

І той, хто приймав цю любов і у відповідь на неї зрікався себе, радів зі страждань і самої смерті заради Христа.

У чаші насолод цього світу є гіркота на денці. Світ

маскує свої принади квітами радощів, за якими чаїться змія – і вона, рано чи пізно, вжалить і отруїть смертельним трупком.

Між тим у самих страждань за Христа є радість.

Нещодавно я бачив у Дрезденській галереї картину, на якій зображено смерть св. Севастиана.

Юнак, прив'язаний до дерева. Він вражений стрілами, але в очах його, звернених до неба, відбивається одухотворений спокій, що переходить у захват. Любов до Христа перетворила ці пернаті стріли на крила, що ними душа піднесена горі. „Міцна, як смерть, любов“.

От схилена перед катом юна Катерина (на полотні Луки Кранаха). Її всю поглинула неземна радість чекання переходу у небесний світ: удар меча розітне останню перешкоду, що відокремлює її від споглядання Небесного Нареченого.

Такі факти мають місце і за наших днів.

Кілька років тому в одному селі на Україні група молоді проповідувала Євангеліє.

Прибулий туди загін анархістів-махновців почав вимагати припинення проповіді – і в наслідок непокори юні свідки Христа були мученицьки страчені.

Одна з них, дівчина вісімнадцяти років, за словами очевидців, йшла до місця страти з посмішкою піднесення на обличчі. Вказуючи на небо, вона немов би говорила: „Я йду додому...“ Їй відтяли голову як і іншим.

Наш сучасник, „Апостол Індії“, Сундар Сін, який пройшов на Тибеті та в Індії через найжахливіші страждання за Христа, свідчить, що страждати за

Христа – радість, що відчуваючи зовнішнє страждання, він „був на небі“.

Коли папа Урбан V висловлював Катерині Сієнській свою стурбованість через те, що йому, можливо, доведеться вмерти страдницькою смертю від рук ворогів, ця благочестива й пряма жінка сказала: „Святий отець, ви – не такого ще святого життя людина, щоб вам посісти страдницького вінця“.

Ось чому Гус зі співом псалому сховався на вогнище: любов перетворила його на вогненний престол.

Троє підлітків у палаючій печі залишилися неушкодженими – згоріло тільки мотуззя, що ним вони були зв’язані.

Тільки у християнстві можливі слова, що їх говорить ап. Павло:

„Нас засмучують, а ми завжди радіємо“.

„Мені благодушно у немочі“.

Якось один із сповідників Євангелія у Росії відбував з Москви після тривалого ув’язнення у тяжке заслання на далеку північ. Його друзі прийшли вночі на вокзал, бажаючи хоча б поглянути на нього в останній раз, бо побачення не було дозволене. Він побачив їх здалеку, і коли його заводили у вагон, він встиг гукнути їм одне слово: „Радійте!“

Істинно, віруючий в Ісуса Христа, Сина Божого, „перемагає світ“ і вміє „здобувати дорогоцінне з непотрібу“.

Давній вчитель Церкви Ориген, згідно мізерних наукових здогадок свого часу, говорив, що перлина

утворюється у глибинах моря „від співрозчину блискавки з водою“.

Застосовуючи цей образ до Євангелія, ми справді можемо сказати, що Христос звів з неба на землю блискавку, вогонь якої, співрозчиняючись із скорботою людини, перетворює сльози журби на перли дивовижної краси.

Тому Франціск Ассізський говорив, що ангели заздять людям, бо їм не дано страждати за Бога.

І тому Христос сказав: „Блаженні вигнані за правду“, бо за правду можна бути вигнаним лише з царства неправди; і ніяка сила „не може відлучити нас від любові Божої у Христі Ісусі“.

„Страждай з благозвістям Христовим силою Бога“, – пише апостол з в'язниці своєму юному соратнику Тимофію.

І ті, хто переживав ув'язнення за сповідання Євангелія, знають з власного досвіду, що з Христом і у в'язниці – воля, а без Хреста і на волі – тюрма.

СПІВСТРАЖДАННЯ

„Кому сповім журбу мою?“

Щоб бути зрозумілим людям, досить мати право сказати: „Я людина, яка випробувала горе“.

Але щоб їм справді допомогти, потрібно мати право сказати: „Я людина, що знайшла радість життя

через Ісуса Христа“ (бо тільки через Ісуса Христа відкривається радість довершена).

Адже на страждання людей потрібно відповісти співстражданням.

Люди потребують не стільки роз'яснення своїх страждань, скільки доброзичливості і співчуття, яке може підняти знеможеного і оживити його душу.

Адже страждання – це „рана, з якої бризкає кров, тільки-но до неї доторкнеться рука інша, ніж рука любові“ (Уайльд).

У цьому світі, на шляху з Єрусалима до Єрихона, з горішнього світу у нижній, лежить пограбована розбійниками людська душа.

Чим відповімо ми на її стогін? Чи пройдемо повз, як той священик і той левит, що поспішали до Єрусалима і, можливо, задовільнилися тим, що створили молитву за страдника?

Згадаймо, що зробив милосердний самарянин.

Він змастив рани бідолахи елеем і вином, відвіз його до гостиниці і подбав про його майбутнє.

Він такий потрібний, елей чуйності, що пом'якшує біль скорботної людини нашого часу; можливо, це буде підбадьорливе слово, можливо, тільки мовчання, уважне й чуйне ставлення – тому що іноді людині буває потрібним тільки розповісти, сповідати, виплакати комусь своє горе.

На це здатна лагідна жіночість, вкладена в душу людини. Вона вміє промовити не сувору настанову друзів Йова „тебе Бог покарав“, але слово співчуття.

„Жаліти людину потрібно“, кожного, і того, хто глибоко пав.

Адже кожна грішна людина – „це теж ти!“ (тат тщам асі, як виголошує східний санскритський вислів, який так любляв наш судовий промовець Коні).

„Люби людину у гріху її“, – так говорить старець Зосима.

Але саме людину треба жаліти і любити, а не гріх її – хворого, а не його хворобу.

Тому правий був один письменник, який іронічно вигукував: „Добрі... Вони світ згубили!..“

І чи не відчувається ще в Старому Заповіті гнівне викриття фальшивої доброти облудних пророків, що приходять з „м’якими словами“: „Все на краще!“ Так любляють говорити і сучасні доброзичливі проповідники, які замість того, аби рішуче вилучати гинучих з болота гріха, люб’язно „потискують їм руки“. Вони забувають, що тільки „люблячим Бога все повертає на краще“ (Рим. 8:28).

Євангельська допомога лле на рани не тільки елей, але й вино, щоб запобігти їхньому загноєнню, дезінфекувати. Це мужній бік Євангелія.

Воно втішає людину, але у той самий час побиває її гріх. Воно не пручається лихому, але до крові воює проти зла, проти гріха. Воно поєднує жіночу м’якість з мужньою твердістю, без якої перша вироджується в загибельну розслаблюючу сентиментальність.

Воно бореться з людиною за людину.

Це не опіум, що одурманює людину, а, часом суво-
ра, любов.

Христос говорить до грішниці: „І Я не осуджую тебе...“ І в цій доброті – єлей. Але далі Він додає: „Йди та більше не гріши,“ – це вино, що збереже від загибелі.

„До одних будьте милостиві... а інших страхом врятууйте“.

Так, у цей світ, що лежить у злі та скорботі, не можна йти без Христових вина та елея.

А з Христом можна йти й до самого вертепу розбійників, у полонину скорботи, можна жити у світі. Буває, одне лише слово Євангелія, сказане з вірою, приносить силу і повертає до життя.

Пам'ятаю, помер у знайомій мені родині єдиний син: він втопився під час купання. Мати, вбита горем, звернулася до мене біля його труни з запитанням: „Скажіть, мій Боря живий?“ – „Якби я стверджував це, що дадуть вам мої переконання? Але я нагадую вам слова Самого Христа: „Бог не є Богом мертвих, але живих, бо у Нього всі живі“.

Ці слова Христа підтримали її віру і повернули їй душевну бадьорість.

У в'язниці я зустрівся з одним смертником, засудженим за численні вбивства до страти. Його звали Соловей-розбійник (справжнє прізвище його було Соловйов).

Коли зникла надія на помилування, звична енергія почала полишати його. Страх перед майбутнім, тривога, усвідомлення провини і справедливості покарання,

що він підтверджував і сам, стали гнітити його. В од-
ночас він був неписьменний і майже нічого не знав з
Євангелія. Я розповів йому, як міг, про всепрощення
Христа, скориставшись і тим, що на грудях у нього
було витравлене черню велике розп'яття і картини
помилування пропащого сина та про розбійника на
хресті. Останнім разом я приніс йому малюнок, на
якому був зображений Христос і юнак, що, каючись,
припав Йому до грудей. Я запитав його: „Хто це?“-
„Це Христос...“ – „А другий хто?“ – „Не знаю!“ Я ска-
зав: „Це Соловйов!“ Тоді він розхвилювався, очі його
засяяли. Він схопив малюнок, стис його в руці й вигу-
кнув: „Це мій мандат. З ним я завтра піду на смерть!“

Так Євангеліє перемагає страх смерті.

Але воно ж перемагає і страх життя.

Там же була одна інтелігентна людина, що сиділа
за відмову від військової служби через моральні
переконання. Вимагаючи свободи, цей чоловік оголо-
сив смертельне голодування. Сім діб він не їв і не пив.
Намагався покінчити з собою.

Ми вдвох з одним добрим священиком (оптинським
монахом) намагалися його заспокоїти і підбадьорити.

Більш за все подіяла на нього згадка про стару
матір, яка, звичайно, не знесе удару.

У вирішальну хвилину, відчуваючи несхитність йо-
го рішення покінчити з собою (він вже перевіряв гак,
пригвинчений до стелі), я запитав у нього, чи звертав-
ся він до Бога з молитвою?

Він сказав, що релігія – це марновірство, яке про-

тирічить його розуму. Я настійливо просив його і залишив йому написану на папері коротку молитву: „Ісусе Христе, Сине Божий, помилуй мене грішного“.

Наступного дня на прогулянці (він мав ще силу гуляти й спілкуватися, незважаючи на повне виснаження від голодування) він був пожвавлений і веселий.

„Я прочитав вашу молитву... признатися, здебільшого з поваги до вас. Ви з о. Георгієм вчора зробили підкоп любові до моєї душі“.

Того ж дня прийшло повідомлення про його визволення. Він став приймати їжу, швидко одужав, знайшов роботу. Потім ми бачились ще кілька разів.

Справа, звичайно, не в тім, аби бути начотником і наводити лише тексти з св. Писання. Тільки живе Євангеліє, яким ми живемо і яке рятує нас самих щоденно і щогодинно, може звучати як живе, зціляюче слово у наших вустах.

Люди, страждаючі й розгублені, жадають Євангелія радощів, що відкриває нам бездоганну волю Отця, жертвовну любов Сина і благодатне віяння Духа Втішителя.

У Достоєвського, в романах якого страждання є головним героєм, саме страждання, що супроводжується благою звісткою про Христа, приводить людину до нового життя.

Так тяжка, безпросвітна трагедія „Бісів“ освітлюється наприкінці благосним промінням – словами Нового Заповіту, які читає російському атеїсту жінка-книгоноша.

Христос зціляє хвору душу збанкрутілого російського інтелігента, охоплену темною силою, як свого часу Він зцілив гадаринського біснуватого.

Соня жаліє Раскольникову і намагається пролити світло Євангелія у його потьмарену душу.

І от настає час, коли розповідь про воскресіння Лазаря осяває радістю вбогу комірчину, де „вбивця і повія дивним чином зійшлися над читанням Вічної Книги“. Нове життя, що вже запалало у душі Соні, своїм відбитим світлом зігриває і Раскольникову.

І там і тут чуйна жіноча душа виражає своє співстраждання тим, що приносить занепалим духом рятівну звістку про Христа.

Тільки з благою звісткою перетворення скорботи на радість, злості на любов, що зве на небесний бенкет Кани Галілейської, із звісткою про воскресіння Альоша Карамазов зважується йти з монастиря у цей світ смутку та сліз.

Книга Слова Божого розсувала стіни шліссельбургських казематів, де потерпали декабристи. Один з них, Батенков, засвідчує у своїх спогадах, що 20-річне одиночне ув'язнення не позбавило його розуму завдяки читанню Біблії.

ПРО РОСІЙСЬКИЙ НАРОД

Росія проходить через велику школу страждань на своєму історичному шляху.

Ще Гоголь намагався розгадати таємницю російської душі, відтвореної у народній пісні, що „розноситься від моря і до моря“. „Що в ній, у цій пісні? Яка журба ридає і хапає за серце?“ Роки тяжких випробувань з'ясували зміст цієї туги.

Росія – це лише страждання,
Тужного болю відголос;
Але із крові та ридання
Підіймається чекання
Царствія Твого, Христос!

(С. Соловйов)

Достоевський передчував, що „наш великий хворий одужає і сяде біля ніг Ісусових, і будуть всі дивитися, вражені“.

І він вже зціляється через слово Євангелія благодатною силою Христа, Який Один Своїми чистими шатами вкриє наші рани, Своїм тихим світлом осяє наш морок і благоуханою благістю вгамує наш біль і тугу за вищою, вселюдською правдою.

Коли я думав про нашу еміграцію, про „Росію № 2“, про сучасне поневіряння російської інтелігенції, мені пригадалася піднесена промова Достоевського про Пушкіна (1880). Звичайно, ці думки можна віднести у

рівній мірі і до інтелігенції, яка живе на батьківщині, і до тієї, що переживає „велике розсіяння“.

Достоевський говорив про безгрунтовність російського освіченого класу, що відірвався від свого народу і немов би народжується від книжок.

Він називав цього російського поневіряча гірким словом: „горецвіт перекасти-поле“. Він кликав його, цього гордовитого, самозакоханого егоїста, змиритися і послугувати народній правді. А правда ця – „ідеал російського народу – Христос“ (як говорить він в іншому місці).

Без Нього ми завжди будемо емігрантами (або, краще сказати, „мигрантами“-блукаючими) і на батьківщині, як і всі, хто втратив, відкидає чи просто не знає цієї святині російської душі, охопленої жагою всесвітньої, вічної правди.

Згадаємо, як багато хто з нас, блукаючи пустелями різних теорій, відгодовував і атеїзм, і пихате людинобожжя, які потім дали такі гіркі плоди у російському житті.

І деякі з цих поневірювачів вже зрозуміли причину і мету свого страждання, своєї відчуженості від рідного народу.

„От, Я поведу її в пустелю і буду говорити до серця її“, – говорить Бог вустами пророка Осії про улюблений Свій народ.

Безпритульність і самотність примусили вже російського поневіряча оцінити священне і вічне у рідній культурі і звернутися до її духовних джерел.

У той же час, звертаючись на шляху своїх поневірянь до священного і вічного у інших народів, російська людина розширює свій, підчас вузький, світогляд до тієї вселюдськості, яка, за словами Достоєвського, складає російське покликання. Але у цій духовній зустрічі і Західна Європа сприймає нові для себе духовні цінності, і таким чином готується ґрунт для майбутнього з'єднання (синтезу) східного споглядального християнства і західної діяльної релігійності у цілосне, всесвітнє сприйняття Христа.

Доля російського народу має не тільки національний, місцевий, але й всесвітній зміст.

Росія являє з себе немов би палаючий будинок, в якому полум'ям випробовуються давні цінності. Але ж і Європа живе в цьому ж будинку, тільки, можливо, поверхом вище – і страждання російського народу має для неї деякий застережний зміст.

Воно говорить про те, що ні матеріалізм, ані теплохолодне буржуазне християнство не можуть дати щастя людині, – і зве до християнства всецілого, всесвітнього. Воно свідчить світові, що людина без Бога може створити тільки... страждання собі та іншим, і цим дає вражаючий живий урок усім проповідникам безбожжя і людинобожжя.

Воно послугує також передвістям того останнього, апокаліптичного випробування, про яке говорить Христос: „На землі буде туга і збентеження серед на-

родів; і море загомонить і повстане; люди будуть помирати від жаху і чекання на лихо, що грядуть на всесвіт, бо сили небесні похитнуться“.

З кожною годиною цей день наближається.

Посилюються страждання через порушення правди, посилюються страждання і за Христа. Наближається час останньої боротьби – Христа і Антихриста, Сенсу та Безглуздя, як передвістя Дня Грядущого...

Ще багато муки несе на собі російська душа за свою подвійність та невизначеність.

О Русь! на тебе дух помсти вічної повстав
За те, що ти стоїш німіючи
Близ роздоріжного хреста -
Ні звіра берло взять не сміючи,
Ані легкий тягар Хреста.

Так писав ще за старого устрою поет В. Іванов.

ЩО РОБИТИ?

З усього сказаного про страждання впливають певні життєві задачі, які кожний може розв'язати особисто.

Через страждання життя говорить людині:

По-перше, з'ясуй, за що ти страждаєш: за правду

чи обман? Чи несеш тягар цього світу і гріха, чи блага яро Христа?

По-друге, скинь з себе страждання за безглуздя, за порушення вічної правди і піди не „за силою, що розпинає, а за Правдою Розіп'ятою“.

Зречися свого „я“, джерела безглуздих страждань, і звернися до Того, Хто „узяв на Себе нашу неміч і поніс наш біль“, і Він

...покладе руки
І зніме волею святою
З душі кайдани, з серця муки
І рани совісті загоїть.

По-третє, понеси блага звістку Євангелія плачучим та ридаючим:

За ворота рушай,
З ліхтарем в небезпеку прямуй;
На загибель свою не зважай,
А того, хто покликав, врятуй!

(Ф. Сологуб)

Але ти не загинеш через співстраждання, а сам зігрієшся ним і завдяки йому поглибиш найкращий бік твоєї людської сутності – твоє серце.

Двоє братів їхали у санях у тріскучий мороз.

На шляху вони побачили замерзаючу людину, що скорчилася біля дороги. „Ходімо, допоможемо йому!“ – „Ще чого!.. Це щоб самим замерзнути?“

Тоді перший виліз з саней і почав розтирати бідолаху. Довго він працював, але від цього зігрівся й сам. Коли він повернувся до саней, то побачив, що брат його мертвий...

Діюче співстраждання – це шлях до розв’язання і філософського боку піднятого питання.

Одна студентка розповідала, що „краплина милосердя“, виказана нею ближньому, внутрішньо розв’язала для неї багато складних питань.

Бо любов є джерелом знання, а не навпаки.

„Хто любить Бога, той отримує від Нього знання,“ – так вчить Новий Заповіт.

Любов до страждаючої людини призводить до розуміння не тільки сенсу страждання, але й сенсу життя взагалі. Бо у чому ж іншому може перш за все зосереджуватися сенс життя людини, як не у людяності?

Любов’ю моя запалала душа –
Й життя, мов лілея, розквітло,

так говорить російська романтика.

У той час як розум марно намагається зрозуміти життя – любов вводить людину в життя, повне змісту, у світлі якого стає зрозумілим і сенс страждання.

Різдво Христове, 1925 р.

В. Ф. МАРЦИНКОВСЬКИЙ

СЕНС СТРАЖДАННЯ